NGÔN NGỮ ĐỐI THOẠI TRONG KỊCH CHEKOV (TIẾP THEO)

HÁN QUANG TÚ*

Tóm tắt: *Nói đến kịch của Chekhov, các nhà nghiên cứu trên thế giới và Việt Nam đã xác định kịch của ông là thể loại kịch hiện thực tâm lý trữ tình, kịch tâm trạng. Thể loại kịch này chi phối toàn bộ hệ thống thi pháp kịch của ông, trong đó có ngôn ngữ đối thoại. Ngôn ngữ trong kịch Chekhov, khác với ngôn ngữ trong kịch cổ điển, đó là lời ăn tiếng nói tự nhiên hằng ngày. Điều này phù hợp với nguyên tắc khách quan, không áp đặt của toàn bộ sáng tác Chekhov. Tuy nhiên, khi được đưa vào kịch, thông qua miệng những nhân vật của ông, cái lời ăn tiếng nói ấy lại có những tác động khác xa với cái thông thường hàng ngày. Lời nói của nhân vật đều có cá tính riêng biệt, thường xoay quanh một vấn đề nhất định, phản ánh tính tình, sở thích, công việc và tâm tư riêng biệt của nhân vật.*

Từ khóa: Chekhov, lời ngầm, kịch, ẩn dụ, tính cách, tâm lý

Abstract: *When discussing Chekhov's plays, researchers in the world and Vietnam have identified his plays as lyrical psychological realism plays, mood plays. This genre of play governs his entire system of dramatic poetics, including the language of dialogue. The language in Chekhov's plays, unlike the language in classical plays, is natural everyday speech. This is consistent with the objective, non-impositional principle of all Chekhov's works. However, when put into plays, through the mouths of his characters, that speech has effects far different from everyday routines. The characters' speech each has its own distinct personality, often revolving around a certain issue, reflecting the character's temperament, interests, work and unique thoughts.*

Keywords: Chekhov, undertone, drama, metaphor, character, psychology

Đối thoại thể hiện tâm lý tính cách

Đối thoại bao giờ cũng là phương tiện căn bản có ý nghĩa quan trọng nhất đối với kịch tác gia của mọi thời đại. Nó là phương tiện truyền sự hình thành các mối quan hệ giữa con người với con người, qua đó bản chất của tính cách con người sẽ được bộc lộ.

Như đã nói, kịch của Chekhov là loại kịch đa nhân vật, nào là thương nhân mới phất Lopakhin trong kịch *Vườn anh đà*o; nào là sĩ quan quân đội như Versinin, Tudanbich, Soleny trong kịch *Ba chị em*; và cả giới văn nghệ sĩ như T'rigorin, Nina, Arkadia trong *Chim hải âu*, rồi những người trí thức, những đầy tớ, vú em... Với số lượng nhân vật phong phú như vậy, nhưng Chekhov lại không hề cho người đọc cái cảm giác lúng túng trong việc tìm ra những câu thoại để khắc họa tính cách của từng nhân vật, từng con người bọn họ. Trái lại, với những đối thoại tự nhiên như lời ăn tiếng nói ngoài đời, tâm lý,

tính cách nhân vật được bộc lộ hết sức khách quan, không hề gượng ép (như kiểu cố nhồi mấy câu thoại vào mồm nhân vật để ra được cái vẻ tính cách như vậy!).

Để làm rõ nhận định này chúng tôi thử phân tích một số cảnh đối thoại trong các vở kịch tiêu biểu của ông. Chẳng hạn tâm lý "bất cần đời" thể hiện tính cách "kì lạ" của nhân vật Xolioni trong vở kịch *Ba chị em* qua những lời đối đáp sau đây:

Xolioni: - Hai mươi nhăm năm nữa thì ông sẽ không còn ở cõi đời này nữa. Độ hai hoặc ba năm nữa, ông sẽ ngộ gió lăn đùng ra chết, hoặc là gặp lúc nổi xung lên, thưa tiên ông thân mến của tôi, tôi sẽ bắn cho ông một phát vào sọ (*Rút ở trong túi ra lọ nước hoa và vẩy lên ngực, hai bàn tay*)[1].

Hay ở một đoạn thoại khác:

Olga: - Em đi đâu đấy?

Masa: - Em về nhà đây?

Irina: - Bỏ về nhà thế thì lạ thật.

Tudanbich: - Cô bỏ về giữa ngày sinh nhật của em cô à?

Masa: - Thế thì đã sao... Tối, tôi sẽ quay trở lại. Chào em gái ngoan của chị... (Ôm hôn Irina) Một lần nữa chúc em mạnh khoẻ và hạnh phúc. Ngày trước, hồi ba còn sống, mỗi lần sinh nhật của chúng ta là thường có đến hàng ba bốn chục sĩ quan đến dự, thật là tấp nập! Còn bây giờ thì chỉ còn trơ ra vài mống với nhau, vắng lặng tưởng như ở giữa bãi sa mạc ấy. Chị đi đây... Hôm nay chị buồn lắm, chán ngán ngắt, thôi chị có nói gì em cũng đừng chấp; (*Mỉm cười rưng rưng nước mắt*) Chị em mình sẽ nói chuyện sau vậy, em yêu quý của chị, thôi chào em, chị đi nhé. - Mà đi đâu bây giờ? Chị cũng chẳng biết nữa.

Irina: (*Giận dỗi*) - Hừ, chị thật là...

Olga: (*Rưng rưng nước mắt*) - Masa ạ, chị hiểu em lắm.

Xolioni: - Nếu một người đàn ông mà nói triết lý, thì đó là nguỵ lý, hay là nguỵ biện; nhưng nếu lại một hoặc hai người đàn bà mà nói triết lý, thì đúng chỉ là nói những chuyện buồn ngủ gật mà thôi.

Masa: - Anh muốn nói gì thế, cái anh quỷ quái này.

Xolioni: - Có nói gì đâu. «Hắn ta chưa kịp kêu trời! Thì con gấu đã vồ hắn ta mất rồi». (*Im lặng*)

Masa: (*Gắt với Olga*) - Chị đừng khóc nữa![2]

Chỉ qua vài câu thoại đó thôi của nhân vật, chúng ta cũng đã mường tượng ra được một hạng người kỳ quặc nếu không muốn nói là hợm hĩnh, là lì lợm. Qua những câu thoại mà tác giả viết cho nhân vật Xolioni này dường như đã khoác cho vẻ ngoài của lão ta là một tính cách khó ưa, nhưng lại thông minh và sắc sảo. Trong những câu thoại của nhân vật này, ta thấy được những châm chọc hết sức sắc nhọn. Chỉ bằng lời nói thôi nhưng đã tấn công đối phương một cách hết sức mau lẹ và cũng kết thúc một cách chóng vánh. Đến nỗi Tudanbich cũng phải thốt lên: "Mỗi khi gặp ông là bao giờ tôi cũng có cảm tưởng xảy ra một cái gì giữa chúng mình. Phải thừa nhận là tính nết ông rất kỳ lạ"[3]. Có vẻ như hắn ta luôn có cách ép đối phương tới được cái kết quả như hắn mong muốn: "Tại sao lại phải mong điều tốt cho người khác, còn mình thì chỉ là kẻ lúc nào cũng xấu xa?". Inokenti Annenski đã bình luận về nhân vật này của Chekhov như sau: "Anh ta muốn tất cả và không thể không muốn tất cả… Đó là một vị khán giả nguy hiểm của kịch, là một tên vô lại, không hề biết lùi bước và luôn luôn có mặt ở mọi chỗ…"[4]

Một nhân vật khác cũng để lại nhiều ấn tượng cho người xem, đó là Lopakhin trong vở kịch *Vườn anh đào*. Anh ta là một hình tượng một nhà tư sản mới với dáng vẻ và diện mạo bên ngoài mà Chekhov miêu tả thì là một con

(1). Chekhov (1901), tr. 45

(2). Chekhov (1901), tr. 47
(3). Chekhov (1901), tr. 110
(4). Hoàng Sự (2002), tr. 131

Bìa cuốn *Ba chị em*

người có bộ mặt dễ nhớ và cũng không tầm thường. Chỉ qua lời thoại như sau mà Chekhov viết cho nhân vật:

Lopakhin: - Ông Leonid Andreevid, anh bà cho rằng tôi là một thằng nhà quê, một thằng cu lắc, nhưng tôi không cần. Ông ta nói tôi thế nào tùy ý! Tôi chỉ mong độc một điều là bà cứ tin cậy tôi như xưa, mong sao cặp mắt đen đầy thương mến của bà vẫn nhìn tôi như xưa…[(5)].

Chúng ta đã biết được xuất thân của nhân vật Lopakhin là từ một đẳng cấp thấp hèn của xã hội. Nhưng cũng trong câu thoại trên chúng ta thấy được một người đàn ông có tính cách đôn hậu trong cách ứng xử với người khác. Chẳng vậy mà Stanislavski đã viết cho Chekhov về nhân vật này như sau: "Lopakhin thực ra là một người tốt hiếm thấy, một tấm lòng tốt nhưng

(5). Chekhov (1903), tr. 53

Ngày 17/ 01/2023, kỷ niệm 119 năm, Vở kịch *Vườn anh đào* lần đầu được trình diễn tại Nhà hát Nghệ thuật Mátxcơva (1904)

mạnh mẽ, anh ta mua được vườn anh đào như một sự tình cờ, thậm chí sau này còn cảm thấy ngượng ngập, có lẽ vì thế mà anh ta uống đến thỏa cơn say…"[(6)]. Quả thật vậy, tính cách tốt bụng hiếm thấy của nhà tư sản mới này cho thấy ở chỗ anh ta đã vạch ra một kế hoạch rất hay để cứu vãn vườn anh đào và nhiều lần khuyên Liubov Andreevna:

Lopakhin: - Tôi những muốn nói với bà một điều gì đó thật vui (*liếc nhìn đồng hồ*)… Nhưng tôi phải đi, tôi không có thời giờ nói được nhiều. Thôi vậy, tôi sẽ nói gọn với bà độ vài ba câu. Chắc bà đã biết rằng cái vườn anh đào nhà ta sắp bị tịch thu vì mắc nợ và đem bán đấu giá ngày 22 tháng này. Nhưng bà đừng ngại, bà Liubov thân yêu, bà cứ ngủ cho yên giấc, đã có lối thoát rồi… Tôi định bàn với bà thế này. Bà hãy nghe tôi, dinh cơ nhà ta ở cách thành phố 20 dặm; người ta vừa làm một đường xe lửa chạy qua gần đây, nếu đêm chia cái vườn anh đào nhà này và những khu đất ở ven sông ra thành từng khoảnh rồi đem cho người ta thuê để xây biệt thự thì hàng năm ít ra bà cũng hưởng được món lãi lời tới 25 nghìn rúp".[(7)]

Qua lời thoại trên chúng ta còn thấy được ở Lopakhin là một con người có phản xạ nhanh nhậy, thông minh và luôn luôn nung nấu trong mình một ước muốn là phải kiếm thật nhiều tiền để thay đổi và lột xác. Trên thực tế thì anh ta đã đạt được ước nguyện đó: làm chủ được vườn

(6). Hoàng Sự (2002), tr. 139
(7). Chekhov (1903), tr. 54

anh đào, biến mình từ thân phận con cái đầy tớ lên thành ông chủ.

Cái đáng nói đến ở đây, đó là qua những lời thoại của Lopakhin khi đã thắng thầu khu vườn thì dường như ta thấy nhà văn Chekhov đã lồng ghép được những nét trữ tình vào tính cách thực dụng của một thương gia mới nổi này qua đoạn thoại tự sự của nhân vật. Vấn đề là Chekhov đã rất khéo léo khi để cho nhân vật của mình tự cảm thấy phải nói ra những điều này mà không phải nhồi nhét một cách gượng ép nào cả.

Lopakhin: - Chính tôi đã mua được vườn anh đào! Thưa các bà, các ông, tôi xin các ngài đợi một chút, tôi chóng cả mặt, không tìm ra câu nói nữa...*(cười)* Khi chúng tôi đến phòng đấu giá, Zedriganov bắt đầu đặt giá cao hơn là ba mươi ngàn rúp, và nhận trả hết các khoản nợ. Thấy vậy, tôi tranh nhau với ông ta, nâng lên bốn mươi ngàn. Lão đặt bốn nhăm. Tôi lại nâng lên năm nhăm. Cứ mỗi lần lão tố thêm năm ngàn là tôi lại tố thêm mười ngàn… Cứ thế cho đến lúc bán xong. Tôi đẩy lên chín mươi ngàn, thế là tôi thắng cuộc! Bây giờ vườn anh đào thế là thuộc về tôi! Thuộc về tôi! (*cười vang*) Lạy chúa!vườn anh đào thuộc về tay tôi rồi! Không có lẽ tôi điên hoặc là tôi đang mơ ngủ… (*Giậm chân*) Các ngài đừng có mà giễu tôi! Ôi chao, nếu bố tôi và ông tôi có chui ở mồ ra mà chứng kiến cái sự kiện này! Nếu ông cha tôi được nhìn thấy thằng Ermolai của các người, cái thằng bé con gần như thất học, chỉ toàn được dậy dỗ bằng những cái bạt tai, và cả mùa rét vẫn phải đi chân không, cái thằng bé ấy bây giờ mua được cái dinh cơ độc nhất vô nhị trên cõi đời này! Tôi mua được cái dinh cơ mà chính ông tôi và bố tôi làm nông nô ở đấy và không có cả quyền được bước chân vào bếp. Tôi đang nằm mơ! Thật là ảo ảnh!... Đây là kết quả của chí tưởng tượng còn bao phủ sau tấm màn bí ẩn… (*Nhặt chùm chìa khóa, mỉm cười âu yếm*). Cô ấy đã vứt chùm chìa khóa lại, ý nói không còn là nữ chủ nhân ở đây nữa rồi… (*Lắc chùm chìa khóa*) Chậc! Không hề gì cả. Này các nhạc công, chơi nhạc đi, tôi muốn nghe các ông chơi đàn! Cho tất cả mọi người đến xem Ermolai Lopakhin này giơ cao rìu đón trụi cây trong vườn anh đào này. Chúng ta đã dựng những biệt thự, và cháu, và chắt chúng ta sẽ sống cuộc đời mới ở nơi đây!... Tấu nhạc lên![8]

Trong vở *Vườn anh đào*, một nhân vật với tính cách riêng biệt không hề giống với bất kỳ nhân vật khác trong vở kịch đã được Chekhov khắc họa rõ nét qua từng lời đối thoại của chính nhân vật này. Một nhân vật có thể cho là có tính phản diện một chiều, đó chính là Iasa – một tay đầy tớ trẻ của Ranevskaia. Kẻ đầy tớ trẻ này dường như là một con người khác lạ đến kỳ quái, mọi biểu hiện trong sự khác lạ đó ở con người này thường trực ở ngay chính cửa miệng của hắn. Hễ cứ mở miệng ra là ta thấy hắn đã khinh thị và thậm chí hỗn láo với người khác, đặc biệt là với những ai không cùng chí hướng mơ tưởng tới một Paris diễm lệ với hắn. Không chỉ có vậy, tên Iasa còn lạnh lùng với tất cả những gì người khác trăn trở. Tất cả những điều ấy đều được tác giả vở kịch phác họa nên chỉ bằng những lời thoại như sau của nhân vật.

Gaev: - Cô vẫn chưa bỏ được cái tính vứt tiền qua cửa sổ (*với Iasa*) mày hãy đứng tránh ra, cái thằng này, mày sặc mùi gà.

Iasa: (*Mỉm cười*) - Ông chả khác trước tý gì cả, ông Leonid ạ!

Gaev: - Hả? (*với Varia*) Nó nói gì vậy?

Varia: (*Với Iasa*) - Bà cụ nhà anh vừa ở quê ra, bà ta đợi anh ở dưới buồng đầy tớ, mong gặp anh đấy.

Iasa: - Ma quỷ bắt bà ấy đi.

Varia: - Anh không biết xấu hổ à?

Iasa: - Dễ thường tôi cần gặp bà ấy lắm đấy! Đến mai bà ấy hãy tới không được ư? (*Vào*)[9].

Một người mẹ sau bao năm xa cách, lặn lội đường xa tới chỉ mong được gặp đứa con của mình. Nếu như là một con người có tính cách

(8). Chekhov (1903), tr. 128
(9). Chekhov (1903), tr. 68

bình thường thôi thì việc được gặp lại người thân sau thời gian xa cách như thì một điều vô cùng tuyệt vời, vậy mà với hắn thì lại hoàn toàn trái ngược, hắn tỏ ra lạnh lùng, xấc láo và bất hiếu với chính người mẹ của mình. Với chính mẹ của hắn mà còn bị đối xử như vậy, thì đối với người dưng, chẳng hạn như đối với lão già Firs, khi than thở về tình trạng sức khỏe của mình, đã nhận được câu thoại đối đáp nhẫn tâm của hắn: "Chán cụ lắm rồi *(lơ láo)*. Cụ về chầu diêm vương cho rồi!..." với thái độ thản nhiên như không.

Không chỉ dừng lại ở những câu thoại như trên, cái tính cách trơ tráo, coi thường người khác, cái thói vô liêm sỉ và thô lỗ của Iasa còn được Chekhov khắc họa qua đoạn đối thoại của hắn với Duniaxia, một cô gái đem lòng yêu mến hắn và cũng được hắn coi là có thiện cảm nhất:

Iasa: (Ôm hôn Duniaxa) - Cái củ cải nhỏ bé của anh! Đúng thế, một người con gái không bao giờ được quên mình là con gái, và điều anh ghét nhất là hạng con gái tính nết hư hỏng.

Duniaxa: - Em yêu anh với tất cả tâm hồn em, anh Iasa ạ, anh có học thức, cái gì anh cũng có thể bàn đến được cả. (*Im lặng*)

Iasa: (*Ngáp*) - Ừ… Theo ý thôi, một người con gái mà đã yêu ai là hư đốn rồi. (*Im lặng*). Được hút một điếu xì gà ở ngoài trời thế này thật là khoái… (*Vểnh tai nghe*) Có người… chủ nhà đến đấy!... (*Duniaxa nồng nàn ôm chặt lấy Iasa*). Bây giờ cô cứ về nhà làm như cô vừa tắm ở sông về ấy. Đi con đường mòn này, không có người ta trông thấy lại tưởng tôi hẹn hò với cô. Tôi không thích thế.(10)

Đoạn đối thoại trên mà Chekhov viết cho nhân vật, đã cho ta thấy ông còn nhìn nhận ra ở nhân vật này một sự thay đổi đến chóng mặt, trong đó có cả sự lợi dụng và giả dối. Nhà văn không hề dùng những từ ngữ miêu tả tính cách nhân vật mà dùng chính ngôn ngữ đối thoại của nhân vật đó để lột tả ra tính cách của nhân vật ấy. Mà dường như chính điều này đã khiến cho người thưởng thức dễ cảm nhận và thấy được tính cách nhân vật của ông hiện hữu một cách rõ ràng hơn trên sân khấu mà chưa cần xét đến tác phong hay trang phục bề ngoài của nhân vật đó. Rõ ràng, chỉ bằng ít những lời đối đáp với những người xung quanh hai nhân vật có cùng chung một nguồn gốc xuất thân, song Lopakhin để lại trong tâm khảm người những người xung quanh, cho tới cả những người chủ thua cuộc, sự vì nể, ngược lại, đối với Iasa là sự khinh bỉ. Đó là cái tài mà không phải nhà viết kịch nào cũng trang hoàng được cho nhân vật của mình để đến gần với khán giả.

Với ngôn ngữ đối thoại kịch, Chekhov còn khắc họa vô cùng sinh động kiểu nhân vật với tính cách rất *dỗi hơi* . Chúng ta có thể lấy ngay ví dụ một đoạn đối thoại trong kịch ngắn *Cầu hôn* của ông:

Subucov: Chết chửa, sao lại tiếp tục cãi nhau?

Natalia: Cha ơi, cha cứ công bằng mà nói xem, chó nào tốt, chó của ta tốt, hay chó của ông ấy tốt?

Lomov: Thưa cụ, cụ cứ trả lời một câu, hàm dưới chó của cụ có ngắn không nào?

Subucov: Thì cứ cho là ngắn thì đã sao! Có gì mà làm to chuyện lên thế! Ngắn… ngắn mà toàn cái huyện này cũng chả có mặt chó nào bì kịp nó đâu.

Lomov: Chó của tôi chả là chó tốt hơn một bậc hay sao. Cụ cứ theo lương tâm mà nói.

Subucov: Ông bạn quý ơi, lại nóng nẩy rồi. Xin lỗi, con chó của ông quả thật cũng có chỗ hay của nó. Nó chính tông là giống chó săn, chân rất khỏe, hông rất mạnh… Nhưng ông cũng nên biết cho, con chó đó cũng có đôi chỗ dở; đã già khọm thì chớ, hàm dưới lại cũng ngắn tùn tụt ấy.

Lomov: Xin lỗi, tim tôi đập mạnh quá. Tôi cứ thực mà nói, cụ thử nghĩ lại xem, có một lần ở trong rừng Maluskino, chó của tôi và chó của

(10). Chekhov (1903), tr. 80

bá tước chạy thi, chó của cụ chả đã chạy chậm hơn chó của tôi hàng nửa cây số là gì.

Subucov: Chậm… chậm là vì lão quản chó của Bá tước lấy roi quật nó quá đau thôi.

Lomov: Chưa quật chết toi còn là phúc, chó săn là phải biết đuổi cáo, bắt chồn, nhưng chó của cụ thì chỉ được cái mã bắt trộm cừu non.

Chỉ cần một đoạn ví dụ đối thoại ngắn như trên thôi, chúng ta có thể thấy ngay cả những nhân vật không mấy có vai trò trong vở kịch cũng được Chekhov khắc họa tính cách một cách sinh động và vô cùng hóm hỉnh như thế nào. Chekhov đã sử dụng ngôn ngữ đối thoại một cách chính xác. Ông đã khai thác được hiệu quả một cách cao nhất bằng việc đặt được đúng thoại vào *mồm* các nhân vật, người thế nào thì nói thế ấy một cách thoải mái và tự nhiên. Trong vở kịch *Cầu hôn* này của Chekhov thì hình thức đối thoại đã giúp bộc lộ rất rõ tính cách nhân vật tính và đây là một trong những điểm hàng đầu cuốn hút khán giả ở những vở kịch giai đoạn trước của ông.

Từ những khảo sát về một số đặc điểm trong ngôn ngữ đối thoại, có thể xếp ngôn ngữ đối thoại trong kịch Chekhov thuộc loại cấu trúc phức tạp. Thể loại kịch hiện thực tâm lý trữ tình của ông cho chúng ta thấy ngôn ngữ đối thoại của các nhân vật trong kịch Chekhov toát lên những sắc thái tinh vi, tinh tế của tình cảm, đã tạo nên cái rất riêng trong các sáng tác của ông. Ngôn ngữ đối thoại trong kịch của ông có khi vừa đau khổ, vừa tủi hờn, giận đời, nhưng có khi lại mang sắc thái *tưng tửng*, nhẹ nhàng. Không giống như trong một số các vở kịch của các tác gia khác, nhân vật cực đau khổ thì lời thoại cực kỳ não nề, nhân vật cực vui thì lời thoại cũng vui theo. Sự khác biệt này của Chekhov cho thấy một cách chân thực nhất về đời sống nội tâm phức tạp của con người thuộc nhiều giai tầng trong xã hội của thời đại ông.

***** *Ths, Giảng viên Khoa Sân khấu, Trường Đại học Sân khấu – Điện ảnh Hà Nội*

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đào Tuấn Ảnh (2004), *Cách tân nghệ thuật của Anton Chekhov*, Nghiên cứu văn học.
2. Phạm Vĩnh Cư (2004), *Chekhov - Nhà văn xuôi tự sự, nhà viết kịch*, Tạp chí Văn học nước ngoài.
3. Hoàng Sự (2002), *Những vấn đề thi pháp kịch Chekhov*, NXB. Văn học, Hà Nội.
4. Chekhov (1896), *Chim Hải âu*, NXB. Sân khấu, Hà Nội.
5. Chekhov (1897), *Cậu Vania*, NXB. Sân khấu, Hà Nội.
6. Chekhov (1901), *Ba chị em*, NXB. Sân khấu, Hà Nội.
7. Chekhov (1903), *Vườn anh đào*, NXB. Sân khấu, Hà Nội.

Ngày Tòa soạn nhận được bài 16/10/2024; Ngày phản biện, đánh giá 25/10/2024
Ngày chấp nhận đăng 3/11/2024; Ngày đăng 25/3/2025